

Нада М. Радушки*

Институт за политичке студије
Београд, Србија

БУГАРСКА ЕТНИЧКА ЗАЈЕДНИЦА НА ДЕМОГРАФСКОЈ И СОЦИОЕКОНОМСКОЈ КАРТИ СРБИЈЕ

Сажетак

На основу статистичких података последњег пописа становништва (2022) у раду се сагледава развој и етнодемографске одлике припадника бугарске националности у Србији. Анализирана је демографска динамика, компарирајући резултате државних пописа становништва (1948-2022), као и основне тенденције у просторној дистрибуцији и етничкој хомогености бугарске националне мањине у пограничним деловима Србије, што даје посебан значај политичком и мањинском питању. Проучавањем пописних резултата о матерњем језику јасно се сагледава његова улога у очувању и унапређењу етничког и лингвистичког идентитета, али и степен језичке алтерофоније бугарске мањине у Србији. У другом делу рада фокус је на изучавању њиховог положаја у домену образовања, информисања, права на службену употребу језика и писма. Посебно је, на основу релевантних индикатора, истакнута економска неразвијеност југоисточне Србије, где су претежно настањени припадници бугарске националности, неопходност бржег економског развоја и већег инвестиционог улагања у тај регион, што би допринело смањењу емиграција, стопе незапослености,

* e-mail: nadaraduski@gmail.com

регионалних разлика, као и побољшању социо-економског положаја бугарске етничке заједнице, али и бољој билатералној сарадњи Србије и Бугарске.

Кључне речи: *бугарска етничка заједница, етнодемографски развој, попис, просторна дистрибуција, социоекономски положај, Србија.*

У Србији, као етнички хетерогеној држави, питање положаја и права свих националних мањина, па тако и припадника бугарске мањине, има велики значај, док изградња ефикасне интегративне мањинске политике представља дуг и сложен процес унутар свеукупног друштвено-економског, политичког и демократског развоја земље. Нормативни оквир заштите права припадника националних мањина у Србији успостављен је пре две деценије, па је неопходно унапређење постојећих уставних и законодавних решења у циљу остваривања што ефикасније заштите индивидуалних и колективних мањинских права. Изградња међуетничког поверења такође је дуготрајан процес који подразумева испуњење бројних предуслова међу којима су поштовање права мањина на самоидентификацију и очување националног идентитета, партиципације мањина у власти, државним институцијама, јавном и политичком животу, образовање и информисање на матерњем језику, економски положај усаглашен са динамиком привредног развоја државе, и на крају, управљање демографским развојем мањинске популације у Србији.

ДЕМОГРАФСКИ РАЗВОЈ БУГАРСKE ЕТНИЧКЕ ЗАЈЕДНИЦЕ У СРБИЈИ

Актуелна демографска стварност, дугорочна кретања становништва, миграције и промена етничке слике Србије све више окупирају научну и ширу јавност, а због међузависности демографског развитка и друштвено-економских и политичких процеса ово питање је предмет различитих интердисциплинарних истраживања и од суштинског је интереса за сваку државу. Попис становништва, као најважнији и званични извор података, пружа велике могућности за сагледавање квантитативних и квалитативних карактеристика становништва у једној мултикултуралној држави, али и

за спровођење будућих мера популационе, економске, образовне, миграционе, мањинске и свих других јавних и државних политика кроз призму етнолингвистичке, демографске и политичке перспективе (Blagoni, Poropat Jeletić, 2018).

Етнички процеси у светлу пописа становништва

Попис 2022. године, последњи у низу пописа спроведених после Другог светског рата, омогућава детаљну анализу бројности, састава и територијалне дистрибуције становништва Србије, као и сагледавање трендова и промена у етнодемографском развоју. У свим државним пописима (1948-2022) била су укључена три важна етничка обележја: национална припадност,¹ вероисповест и матерњи језик, па је на тај начин обезбеђена богата статистичка грађа за проучавање демографских и социо-економских карактеристика бројних етничких заједница у Србији. Национални састав становништва детерминисан је са више фактора, а то је пре свега, варијабилан природни прираштај по националности (разлика између броја рођених и броја умрлих), и етнички диференциран миграциони салдо (емиграције и имиграције), али и промене приликом националног декларисања због чега је важно да приликом пописа буде обезбеђена пуна слобода изјашњавања да би се избегла сумња у тачност података нарочито када је реч о бројности појединих националних заједница. На промену етничке структуре, временски посматрано, битно је утицала и промењена пописна методологија, дефиниције, класификације, начин пописивања и уноса података, и слично. Од посебног значаја су и нупцијалитет и диворцијалитет (да ли се лица из етнички мешовитих бракова, који представљају не малу категорију становништва, декларишу према националности оца или мајке), затим у већој или мањој мери асимилациони процеси (код дисперзивно настањених националности), као и неке посебне политичке и друштвене околности.

¹ Главни критеријум који се према пописној методологији користио при одређењу националне припадности јесте субјективна изјава (свако лице има право слободног изјашњавања о својој националности), док је изјава о матерњем језику објективнија одредница. Субјективни карактер националне припадности, односно могућност промене националног опредељења, отежава компарацију и разумевање пописно-статистичких података, што је неопходно имати у виду у циљу правилнијег тумачења етничких процеса и демографских трендова (Raduški 2007, 15).

Бугарска етничка заједница у Србији, по много чему особена, после Другог светског рата бележи континуирано, апсолутно и релативно опадање у укупној популацији Србије. Од првог послератног пописа 1948. године до последњег из 2022. године, њихов број се смањивао за готово 47 хиљада (са 59,5 хиљада или 0,9% на 12,9 хиљада или 0,2%), а само у последњем међупописном раздобљу (2011-2022) за једну трећину. Највеће апсолутно и релативно смањење (за преко 20 хиљада) забележено је у периоду 1971-1981. када се њихов удео преполовио (са 0,6% на 0,3%) (табела 1).

Табела 1. Популационо кретање Бугара у Републици Србији, 1948-2022

Година	Укупно становника	Бугари	
Пописи	Број	Број	%
1948	6.527.966	59.472	0,91
1953	6.979.154	60.146	0,86
1961	7.642.227	58.494	0,77
1971	8.446.591	53.800	0,64
1981	9.313.676	33.455	0,36
1991	7.822.795	26.698	0,34
2002	7.498.001	20.497	0,27
2011	7.186.862	18.543	0,26
2022	6.647.003	12.918	0,19

Извор: Коначни резултати пописа за одговарајуће године, Републички завод за статистику, Београд.

Напомена: За период 1948-1981. дати су подаци за целу територију Србије, док се подаци за период 1991-2022. односе на Србију без Косова и Метохије.

Континуирано смањивање бугарске популације последица је опадања стопе наталитета током дужег временског периода и истовремено раста стопе морталитета, због чега се налазе у самом врху по негативном природном прираштају. Њихов етнодемографски развој одликује убрзани процес демографског старења, па им је просечна старост (око 53 године) знатно изнад оне за општу популацију (43,8 година), и налазе се међу десет најстаријих етничких заједница у Србији (Ђурић и остали 2014). Због великог удела лица старијих од 65 година, троструко већег од удела младих до 15 година, бројне су негативне консеквенце на демографски и економски потенцијал, као и на положај припадника ове националне

мањине. На процес депопулације синергетски делују и други фактори, као што су национална алтернација (изјашњавање као Југословени, Срби, неопредељени и др.), етнички хетерогени бракови, али и значајне миграције Бугара ка матичној и западноевропским државама услед економских разлога. Исељавање ка већим универзитетским градовима (Софија и др.) почиње интензивније од 1993. године, од када свршени средњошколци имају могућност да остваре стипендију за студирање у Бугарској.

Просторни размештај

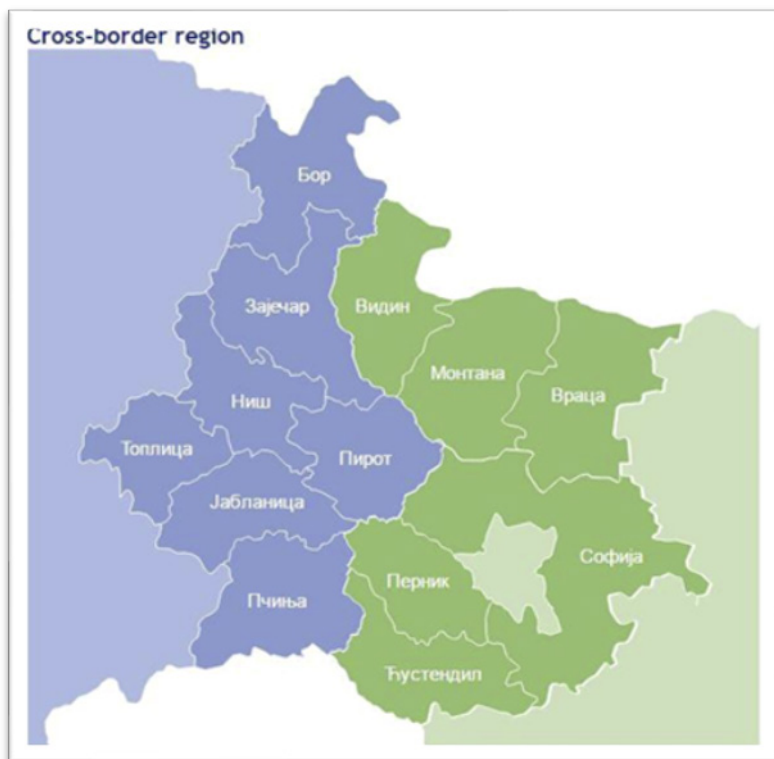
Дугорочне тенденције и процеси у динамици укупног становништва Србије по националности имали су за резултат високу територијалну концентрацију релевантних националних мањина на периферним деловима земље условљену диференцираним природним прираштајем, етнички селективним миграцијама, али и културним, историјским, политичким и многим другим чиниоцима. Припадници бугарске националне заједнице претежно су настањени у пограничним областима југоисточне Србије, а велика већина (око 90%) само у две области – Пиротској (4281) и Пчињској (4970), где имају по једну етнички већинску општину (Димитровград и Босилеград), у којима живи око 60% укупног броја Бугара Србије, а нешто значајнији број бележе још само у Бабушници (208 или 2,3%) и Сурдулици (359 или 2,1%) (табела 2 и карта 1).

Табела 2. Бугари у пограничним областима југоисточне Србије, 2022

Пограничне области	Укупно становника	Бугари	
		Број	%
Борска област	101.100	155	0,15
Зајечарска област	96.715	173	0,18
Нишавска област	343.950	744	0,22
Пиротска област	76.700	4.281	5,58
Топличка област	77.341	25	0,01
Јабланичка област	184.502	107	0,06
Пчињска област	193.802	4.970	2,56

Извор: Обрада аутора на основу резултата пописа становништва за 2022. годину, Републички завод за статистику, Београд.

Карта 1. Погранични региони, Србија, Бугарска

Извор: <http://www.ipacbc-bgrs.eu/projects-funded>

Статистичко-пописни подаци по општинама јасно илуструју дистрибуцију становништва по националности, просторне одлике, састав, компактност и прожимање етничких простора Србије. Припадници бугарске мањине имају по последњем попису апсолутну етничку већину у Босилеграду, где се од укупног броја становника (6065) за бугарску националност изјаснило 4075 лица (67,2%). На другом месту у етничкој структури ове општине су Срби (786 или 13%), затим Роми (143 или 2,4%), док остале националности партиципирају са ниским уделом, али је релативно велики број неизјашњених лица (690 или 11,4%), што је значајан индикатор друштвених околности у којима се спроводи попис (табела 3).

Табела 3. Етничка структура, Босилеград, 1991-2022

Година пописа	Укупно	Срби	Бугари	Југословени	Македонци	Роми
1991	11.603	1.163	8.450	1.649	49	3
2002	9.931	1.308	7.037	288	42	2
2011	8.129	895	5.839	20	38	162
2022	6.065	786	4.075	18	26	143
Структура (%)						
1991	100,0	10,0	72,8	14,2	0,4	0,0
2002	100,0	13,2	70,9	2,9	0,4	0,0
2011	100,0	11,0	71,8	0,2	0,5	2,0
2022	100,0	13,0	67,2	0,3	0,4	2,4

Напомена: У табели су дате најбројније етничке заједнице у овој општини. Разлику до Укупно чине остале националности, Неизјашњени, Непознато и Остали.

Извор: Израчунато на основу података одговарајућих пописа становништва.

Бугарска национална мањина има релативну етничку већину у Димитровграду где се од укупног броја (8043) као Бугари декларисало 3669 лица (45,6%), а на другом месту су Срби (2016 или 25,1%). Остале етничке заједнице заступљене су у знатно мањем броју (Роми, Југословени, Македонци, Хрвати и др.), док је готово једна петина национално неизјашњених (1537 или 19,1%). Популациону динамику ове општине најбоље илуструје податак да је бугарска мањина по претходном попису (као и 1991) имала апсолутну етничку превагу, док је на последњем (2022), као и на попису две деценије раније (2002) забележила релативну већину (табела 4).

Табела 4. Етничка структура, Димитровград, 1991-2022

Година пописа	Укупно	Срби	Бугари	Југословени	Македонци	Роми
1991	13.334	3.021	7.000	2.982	43	32
2002	11.748	3.005	5.836	472	41	68
2011	10.118	2.819	5.413	59	38	68
2022	8.043	2.016	3.669	42	30	84
Структура (%)						
1991	100,0	22,7	52,5	22,4	0,3	0,2

2002	100,0	25,6	49,7	4,0	0,3	0,6
2011	100,0	27,9	53,5	0,6	0,4	0,7
2022	100,0	25,1	45,6	0,5	0,4	1,0

Напомена: У табели су дате најбројније етничке заједнице у овој општини. Разлику до Укупно чине остале националности, Неизјашњени, Непознато и Остали.

Извор: Израчунато на основу података одговарајућих пописа становништва.

Национална структура ових општина мењала се под утицајем различитих фактора, а посебно индикативан је драстичан пад Југословена, односно њихов „етнички трансфер” у неизјашњена лица или делом у неки други национални корпус, а што потврђују и резултати ранијих пописа по којима су Југословени били чак на трећем месту у етничкој структури становништва (после Бугара и Срба).

Матерњи језик и вероисповест

Имајући у виду да је национална припадност флотантна категорија, а да је матерњи језик као важна пописна одредница објективнији показатељ, комбинација ова два обележја пружа јаснију етничку и лингвистичку слику популације Србије. Код појединих етничких заједница постоји висока коинциденција између националне припадности и матерњег језика, док је појава алтерофоније (непоклапање националности и матерњег језика) потврда деловања асимилационих процеса, условљена бројношћу и просторним размештајем националних заједница (Радушки 2011, 330). Пописни подаци о матерњем језику су важни за реализацију одређених мањинских права у различитим сферама друштвеног живота, што нарочито добија на значају у мултилингвистичким државама каква је и Србија, па питање о матерњем језику инкорпорирано је у садржај свих пописа становништва (почев од 1953. године).²

² Према пописној методологији под матерњим језиком се подразумева језик којим је лице проговорило у раном детињству, односно ако се у домаћинству говори више језика, онај језик који лице сматра матерњим. Поједини аутори сматрају да би у вишејезичким државама требало у пописима укључити најмање два питања о језику, па већина европских земаља прикупља податке као што су: матерњи језик (језик којим је лице проговорило у раном детињству), говорни језик (језик којим се особа најбоље служи), језик комуникације (језик који лице најчешће користи у кући и/или на послу) и други слични варијетети који често могу имати само танку везу са национални пореклом (Haug, Courbage, Compton 1998).

Последњи попис (2022) показује да се од укупног броја припадника бугарске националности (12,9 хиљада) за бугарски као матерњи језик декларисало 7,5 хиљада (58,2%), а остали углавном за српски имајући у виду комуникацијску реалност средине у којој живе и не сматрајући да је њихово национално опредељивање на тај начин доведено у питање (Ђурић и остали 2014). Бугари имају висок степен алтерофоније (око 42%) који се у компарацији са претходним пописом (око 28%) знатно повећао, а ова појава била је присутна и раније (услед асимилационих процеса, другачијег језичког самоодређења лица из мешовитих бракова, промењене пописне методологије, и др). Овај „губитак” бугарског језика вероватно је последица више различитих фактора, као што су занемаривање бугарског у наставном програму, информисању и културним садржајима, али и субјективног става, личног избора појединца приликом пописног декларисања (ISAK 2013, 22). У општинама са доминантно бугарским становништвом ситуација у погледу декларисања о матерњем језику је различита, па је у Босилеграду (4075), број оних који су се определили за бугарски језик више него релевантан (4063 или 99,7%), односно степен алтерофоније је занемарљив, док се у Димитровграду (3669) за бугарски као свој матерњи језик декларисало само 2038 лица (55,5%), што указује на знатно већи степен алтерофоније, а може се објаснити мањим уделом Бугара у етничкој структури те општине.

Питање о вероисповести у статистичкој пракси Србије први пут је постављено у попису 1953. године, а разлози за изостављање овог обележја у наредна три пописа (1961, 1971, 1981) били су политичко-идеолошке природе. Ово обележје поново се нашло у попису тек четири деценије касније, тачније 1991. године, да би затим било инкорпорирано у све наредне пописе, на основу чега су добијене информације о конфесионалној структури Србије. Ова одредница (као и национална припадност), имала је субјективни карактер, што је подразумевало слободан одговор на питање да ли се лице сматра припадником неке религије, а не формалну припадност (на пример, упис у верске књиге, практиковање религије, да ли је лице крштено, и сл.). Последњи попис показао је да од укупног броја Бугара у Србији, хришћанске вероисповести је 12,4 хиљада лица (96,1%), а од тога 11,7 хиљада (97,4%) су православци, 492 лица католици, 15 протестанти, 161 атеисти, 198 се није верски декларисало и непознато је 99 лица (РЗС 2023). Велико поклапање

националне и религијске припадности показује да су се грађани у великој мери изјашњавала према традицији, односно према томе којој су религији припадали њихови родитељи.

СОЦИОЕКОНОМСКИ ПОЛОЖАЈ БУГАРСКЕ ЕТНИЧКЕ ЗАЈЕДНИЦЕ У СРБИЈИ

Историјски посматрано, билатерални односи Србије и Бугарске су веома динамични, са пуно успона и падова, а у последњој деценији бележе висок ниво стабилности и добросуседске сарадње. Историја српско-бугарских односа је богатија позитивним него негативним искуствима, али су ова друга извор међусобног неповерења код оба народа, посматрано кроз призму негативног наслеђа прошлости. Данас, док једни констатују да Бугарска подржава Србију на путу ка Европској унији, они други подсећају да је међу првима признала Косово и да је уступила свој простор НАТО авионима током бомбардовања СР Југославије (Novaković i ostali, 2013). Србија са Бугарском нема закључен билатерални споразум о сарадњи у области заштите националних мањина, јер важећа законска решења у Бугарској не предвиђају постојање националних мањина, а сви грађани су дефинисани као Бугари различитог етничког порекла.³ Мада у билатералним односима нема отворених питања која би ометала међудржавну сарадњу, Бугарска сматра да Србија треба да се обавезе на веће поштовање права мањина у процесу приступања ЕУ кроз преговоре о одговарајућим поглављима, и да на том плану има простора за даљи дијалог и напредак. И поред истакнутог задовољства положајем и третманом бугарске мањине, истовремено су потенцирани захтеви који се тичу школских уџбеника, политичког представљања и информисања на матерњем језику, уз договор да се евентуални проблеми решавају у директном дијалогу, а не преко Брисела. У складу с тим, у Националној изјави Бугарске којом је дата сагласност за отварање поглавља 23, наводи се да ће у наредним фазама сагласност бити у извесној мери условљена усвајањем и применом очекиваних реформи на плану мањинских права и њиховим адекватним финансирањем (FEO 2018, 56).

³ Бугарска је предложила (2013) потписивање Споразума о сарадњи, пријатељству и добросуседским односима, који би обухватио положај и права бугарске мањине у Србији, при томе не прихватајући потписивање Споразума о културно-просветној сарадњи, иницираног од стране Србије (2003), који би се односио и на статус Срба у Бугарској (FEO 2018, 55).

С друге стране, представници бугарске мањине усвојили су Платформу за заштиту права бугарске националне мањине у Србији (2013), да би скренули пажњу на њихов положај и дали предлоге за унапређење, међу којима се највећи број односи на увођење бугарског језика у систем образовања, информисања и званичну употребу, као и на веће учешће у политичком животу (Igrutinović 2017, 15).⁴ Бугарска национална мањина у Србији је једна од најбоље интегрисаних мањина, и у значајној мери користи право на употребу сопственог језика и писма, као и право на образовање и информисање на матерњем језику. Бугарски језик је у службеној употреби у општинама Босилеград, Димитровград и на територији насељеног места Иваново (град Панчево). У складу с тим, сва документа општинских органа се преводе на бугарски језик, постављене су двојезичне табле, на лични захтев изводи из докумената се издају на бугарском језику, а имајући у виду да 90% запослених у локалној самоуправи говори бугарски, комуникација са странкама се може одвијати и на том језику. Међутим, ради ефикаснијег службеног споразумевања припадници бугарске мањине често се одлучују за употребу српског, а не свог матерњег језика, што до некле води ка „самоасимилацији” (Радушки 2022,65). У циљу очувања сопственог етнокултурног идентитета важно је да припадници националних мањина користе и унапређују свој матерњи језик, али неопходно је и познавање званичног службеног језика државе у којој живе у циљу укључивања у све сфере друштвеног живота. Решење је у вишејезичности, у оквиру које би мањине коришћењем свог матерњег језика сачували сопствени језички идентитет, док би истовремено познавање званичног језика омогућило бољу комуникацију и пуну интеграцију у мултилингвалну државу каква је данас Србија (Бугарски 2016,111).⁵

⁴ Један од конкретних захтева, који долази како из дела бугарске заједнице у Србији тако и из матичне Бугарске, је да се Димитровграду врати старо име Цариброд (овај захтев поднели су бугарски посланици у Европском парламенту 2016. године, уз подршку одборника СО Димитровград). Чланови организације „Западне покрајине” (тако одређени кругови у Бугарској називају „своје бивше територије у Србији”), наводе да је мењањем имена Цариброд почела њихова асимилација. Ова територија, коју чине области око Зајечара, Сурдулице, Бабушнице, Пирота, Димитровграда и Босилеграда (2.566 м² са 92 хиљада становника), припојена је Краљевини СХС после I светског рата по Нојском мировном споразуму (Ivanova 2007, 572).

⁵ Право на употребу сопственог језика и писма у приватној, јавној и службеној сфери једно је од кључних мањинских права, а гарантује се различитим међународним и националним правним актима. Србија је усвајањем Закона о ратификацији Европске повеље о регионалним или мањинским језицима (ZOREPORIMJ 2005) заштитила десет језика

Припадници бугарске мањине у Србији имају могућност школовања на свом језику на нивоу предшколског, основног и средњег образовања.⁶ Први уџбеници за основну школу на бугарском језику обезбеђени су за школску 2016/17. годину, а договорено је и потписивање меморандума за средњошколске уџбенике, при чему средства за штампање обезбеђује Министарство просвете, а Национални савет доставља за сваку наредну годину листу приоритетних уџбеника (ФЕО 2018, 56). У Србији су за 2023/24. годину, према КATALOGУ уџбеника на језицима националних мањина, доступна 93 уџбеника за предшколску установу, основну и средњу школу за образовање на бугарском језику (KUNJNM, 2022).

У области информисања, Бугарска је у више наврата указивала на негативне ефекте приватизације медија у Србији, изражавајући бојазан да би то могло довести до престанка емитовања програма на бугарском језику (ово питање је посебно актуелизовано продајом Нишке телевизије и РТВ Цариброд), уједно захтевајући да се обнове информативне емисије на бугарском језику на националној телевизији. Што се тиче мањинских медија, законом је утврђена обавеза Републике Србије да сваке године расписују конкурсе и додељују средства за суфинансирање медијских пројеката на језицима националних мањина (пројектно финансирање). Када је реч о штампаним медијима, Бугарска је захтевала да се настави активност Новинско-издавачке установе „Братство” из Ниша која је издавала недељник и два часописа на бугарском језику, али је због финансијских проблема привремено престала са радом када су оснивачка права пренета на Национални савет бугарске националне мањине.

Још два аспекта битно одређују положај бугарске националне мањине у Србији. Бугарска заједница у одговарајућој мери учествује у власти на готово свим нивоима, сразмерно њиховом броју у појединим општинама, преко истакнутих представника у релевантним политичким партијама, а мањинске бугарске партије све

(албански, босански, бугарски, мађарски, ромски, румунски, русински, словачки, украјински и хрватски језик) преузимајући посебне обавезе у погледу језика и положаја лингвистичких мањинских заједница.

⁶ Према подацима Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, у школској 2016/2017. години целокупна настава на бугарском језику одвијала се у две основне (ОШ „Георги Димитров” у Босилеграду и ОШ „Тест налог” у Београду) и две средње школе (гимназија „Свети Кирило и Методије” у Димитровграду и гимназија у Босилеграду), а у пет основних школа (Ниш и Лесковац) настава из предмета „Бугарски језик са елементима националне културе” (MPNITR, www.openda-ta.mpin.gov.rs).

чешће улазе и у коалиције са централним странкама како би обезбидиле што бољу позицију (Novaković i ostali 2013). Ипак, од бугарске стране покренуто је питање већег учешћа у органима власти и органима управе, у циљу бољег заступања интереса ове мањине.⁷ Захтеви бугарске стране односе се и на вероисповест, односно тражи се вршење верске службе на матерњем језику, као и „враћање” манастира и цркава Бугарској православној цркви, при чему централну улогу у интернационализацији ових питања имају представници Бугарске у Европском парламенту, Парламентарној скупштини Савета Европе и институцијама ЕУ. Међутим, када је реч о слободи вероисповести, вршење верске службе на бугарском језику није могуће јер на том подручју нема организационог облика Бугарске православне цркве (која иначе није уписана у регистар цркава и верских заједница у Републици Србији), нити се поставља питање таквог деловања због канонског поретка православних цркава, па припадници бугарске мањине остварују своја верска права у нишкој, врањској и тимочкој епархији, где се вршење верске службе обавља мешовито на српском, црквенословенском (заједнички језик православног богослужења разумљив Србима и Бугарима) и бугарском језику (Радушки 2022, 67).

Као највећи проблем са којим се суочава бугарска мањина у Србији истакнута је економска неразвијеност југоисточне Србије у којој су Бугари претежно настањени и просторно компактни, а посебно општине Босилеград и Димитровград. С тим у вези, бугарски званичници указују да је у овом региону за бржи економски развој и већа инвестициона улагања потребно заједничко ангажовање две државе, усклађено са процесом европских интеграција Србије. У погледу економске развијености, од 2007. године реализују се програми (преко Фонда за развој Србије) за подстицање предузетништва у недовољно развијеним општинама, чији су корисници и правна лица припадника националних мањина, а од кључног значаја је и годинама припреман Национални план регионалног развоја за регион Јужне и Источне Србије.

⁷ Бугарска мањина у Србији има три политичке партије: Демократску партију Бугара (ДПБ), Партију Бугара у Србији (ПБС) и Демократски савез Бугара (ДСБ), а заступљени су и у представничким телима јединица локалне самоуправе у Босилеграду и Димитровграду. Уједно, делује и више организација које доприносе афирмацији њихове културе, међу којима су најважније: Културно информативни центар бугарске мањине „Цариброд”, Матица Бугара у Србији, Културно-информативни центар Бугара „Босилеград” итд. (ФЕО 2018, 54).

Иако у Србији улагања у регионални развој у периоду 2011–2021. износе преко три хиљаде милијарди динара (од чега 57% из буџета), неравномерности се не смањују. Статус неразвијених више од четири деценије има 25 општина у Србији, при чему је, на пример, Београдски регион десет пута насељенији од региона Јужне и Источне Србије (Državna revizorska institucija. 2023). У последње време, у оквиру националних јавних политика више се ради на овом питању, па је Влада (2023) усвојила Уредбу о поступку припреме Нацрта плана развоја Републике Србије, као кровног десетогодишњег планског документа веома важног за равномерни регионални развој, а посебно за девастиране општине.⁸ У бруто домаћем производу Србије, Београдски регион учествује са чак 41,7%, Регион Војводине са 26,5%, Регион Шумадије и Западне Србије са 18,1%, а Регион Јужне и Источне Србије са само 13,7%.⁹ Регионални диспаритет се огледа и у податку да се у два најразвијенија региона налази више од половине укупно запослених, а ствара се око 2/3 вредности укупног бруто домаћег производа Србије (40% у Београду) (Mitić 2023). Статус неразвијених подручја није побољшан ни током последњих деценија. При томе, укупна регионална неједнакост се три четвртине генерише на нивоу између региона, док унутар регионалне компоненте томе доприносе мање од четвртине, а најизраженије „ширење” диспаритета забележено је у региону јужне и источне Србије, уз велико раслојавање између општина, као и између развијенијих градова и „залеђа” (Molnar 2013).

Економска неразвијеност региона југоисточне Србије за последицу има и високу стопу незапослености, због које долази до иселјавања и депопулације становништва. Бугарска наводи да су припадницима бугарске националне мањине у бившој СФРЈ дуги

⁸ Две године након усвајања Стратегије регионалног развоја Републике Србије 2007-2012, усвојен је (2009) Закон о регионалном развоју РС (ZORRRS 2015), а следеће године и његове измене и допуне. Закон разврстава регионе и општине према степену развијености на четири категорије: прва, степен развијености је изнад републичког просека; друга, од 80% до 100% републичког просека; трећа, од 60% до 80%; и четврта, испод 60% републичког просека. Међутим, постоји и пета категорија коју чине девастиране општине чији је степен развијености испод 50% републичког просека. У Србији је 2014. године идентификовано 19 девастираних општина, од којих је чак 15 на југу Србије (Бабушница, Бела Паланка, Бојник, Лебане, Медвеђа, Босилеград, Бујановац, Владичин Хан, Прешево, Сурдулица, Трговиште, Житорађа, Куршумлија, Мeroшина, Сврљиг), с тим да је овај списак вероватно у међувремену повећан (Mitić 2023).

⁹ Према административно-статистичкој подели, у оквиру Републике Србије налазе се две територијалне целине (Србија-север и Србија-југ), а у оквиру њих пет региона: Регион Војводине, Београдски регион, Регион Шумадије и Западне Србије, Регион Јужне и Источне Србије и Регион Косова и Метохије (без података), а у оквиру њих 25 области (округа).

низ година ускраћивана права, као резултат асимилационе политике за коју одговорност носе обе државе, због које се њихов број драстично смањио. Неизјашњавање Бугара за свој етнос на пописима бугарска удружења објашњавају „животним разлозима”, јер се у овом, најсиромашнијем региону земље „до доброг посла, солидног новца и бољег живота стиже тешко”, а припадност мањинама није увек „добра препорука” (Miladinović 2010). С друге стране, Бугарска истиче да је последњих година српска држава много тога променила на боље, као и да су национални савети националних мањина у Републици Србији изузетно важно достигнуће демократије и поштовања мањинских права, али уз напомену да морају бити знатно активнији и кадровски компетентнији да би на прави начин представљали припаднике своје етничке заједнице (Minority News 2018, 6).

ЗАКЉУЧАК

Интеграција припадника националних мањина у све сфере друштва постала је круцијални политички циљ, а у том контексту положај, перспективе и поштовање права бугарске етничке заједнице у Србији од великог је утицаја на регионалну сарадњу и српско-бугарске међудржавне односе. У погледу депопулационих трендова, израженог процеса старења и негативних тенденција у миграционим кретањима, припадници бугарске националне мањине деле судбину већинског народа у Србији. С друге стране, Бугари су једна од најбоље интегрисаних етничких заједница, уживају право на службену употребу свог језика и писма, право на образовање и информисање на матерњем језику, право на очување етнокултурних особености и друго, уз додатне напоре Србије на унапређењу економске развијености југоисточних општина у којима су Бугари претежно настањени, просторно компактни или имају етничку већину.

ЛИТЕРАТУРА

1. Blagoni, Robert, Nada Poropat Jeletić, 2018. *Multikulturalizam i popis stanovništva*;
2. *etnolingvističke, demografske i političke perspektive*, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Pula.

3. Бугарски, Ранко, 2016. „Језик, мултикултурализам и интеркултурализам”, у: *Стање и перспективе мултикултурализма у Србији и државама региона*, ур. В. Становчић и Г. Башић, Српска академија наука и уметности, Институт друштвених наука, Београд, стр. 111-118.
4. Državna revizorska institucija, 2023. „Uticaj regionalnog razvoja na demografska kretanja u Republici Srbiji”, www.mail.google.com/mail/u/0/?tab=wm#inbox/FMfcgzGtxddj_QRzgz_MDnvmxWtVjQsfq?projector=1&messagePartId=0.1 (13.10.2023).
5. Ђурић, Владимир, Дарко Танасковић, Драган Вукмировић, Петар Лађевић, 2014.
6. *Етноконфесионални и језички мозаик Србије*, Републички завод за статистику, Београд.
7. Forum za etničke odnose, 2018. *Izazovi manjinske politike u bilateralnoj i regionalnoj saradnji*, FEO, Beograd.
8. Haug Werner, Courbage Youssef, Compton Paul, 1998. „The demographics of national minorities in certain European states”, *Population Studies*, No.30/1998, Council of Europe Publishing, Strasbourg.
9. Ivanova, Cenka, 2007. „Status bugarskog jezika u Srbiji sa sociolingvističkog i lingvo-
10. kulturološkog aspekta”, у: *Položaj nacionalnih manjina u Srbiji*, ур. V. Stanovčić,
11. SANU, Odeljenje društvenih nauka, Beograd, 571-579.
12. Igrutinović, Milan, 2017. *Srbija i Bugarska – Bilateralni odnosi i otvorena pitanja između Srbije i Bugarske u kontekstu pristupanja Srbije EU*, Centar za primenjene evropske studije – CPES, Beograd.
13. ISAC fond – Centar za međunarodne i bezbednosne poslove [ISAC], 2013. *Bugari u Srbiji i srpsko-bugarski odnosi u svetlu evropskih integracija Srbije*, Studija praktične politike, ISAC fond i Friedrich Ebert Fondacija, Beograd.
14. Katalog udžbenika na jezicima nacionalnih manjina za predškolsku ustanovu, osnovnu i srednju školu [KUNJNM], 2022. „Službeni glasnik RS – Prosvetni glasnik”, br. 3/2022.
15. Miladinović, Zorica. 2010. „Beg od svog identiteta ili Bugari u Srbiji”, *Danas*, 27.08.2010, www.danas.rs/nedelja/beg-od-svog-identiteta-ili-bugari-u-srbiji/
16. Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije [MPNITR], www.openda-ta.mpn.gov.rs.

17. Minority News, 2018. „U Evropskoj uniji nema malih i velikih”, *Minority News*, br. 42, www.minoritynews.rs, str. 4-6.
18. Mitić, Tadija, 2023. „Nacionalni plan razvoja Republike Srbije – gde smo, a gde bi trebali da budemo?”, www.nkd.rs/aktuelno/nacionalni-plan-razvoja-republike-srbije-gde-smo-a-gde-bi-trebalo-da-budemo (15.07.2023).
19. Molnar, Dejan. 2013. „Činjenice o regionalnim razlikama u Srbiji”, *Ekonomski vidici*, br. 18 (2-3), 175-189.
20. Novaković, Igor, Žarko Petrović i Tijana Jakišić, 2013. „Odnosi Srbije i Bugarske, položaj bugarske manjine u Srbiji i proces evropskih integracija”, *ISAC Policy Perspective*, ISAC fond, Beograd, www.isac-fond.org.
21. Радушки, Нада. 2022. „Положај бугарске националне мањине и процес приступања Србије Европској унији”, *Српска политичка мисао*, год. 29, вол.75, бр.1, 53-73.
22. Радушки, Нада, 2011. „Демографске компоненте националног идентитета”, *Српска политичка мисао*, год.18, вол. 31, бр.1, 321-336.
23. Raduški, Nada, 2007. *Nacionalne manjine u Centralnoj Srbiji – etničke promene i demografski razvoj*, Institut društvenih nauka, Beograd.
24. Републички завод за статистику [РЗС], 2023. *Попис становништва, домаћинства и станова 2022. У Републици Србији – Национална припадност, подаци по општинама и градовима*, књига 1, РЗС, Београд.
25. Републички завод за статистику [РЗС], 2012. *Попис становништва, домаћинства и станова 2011. У Републици Србији – Национална припадност, подаци по општинама и градовима*, књига 1, РЗС, Београд.
26. Републички завод за статистику [РЗС], 2013. *Попис становништва, домаћинства и станова 2011. години у Републици Србији, Вероисповест, матерњи језик и национална припадност*, књига 4, РЗС, Београд.
27. Закон o ratifikaciji Evropske povelje o regionalnim ili manjinskim jezicima [ZOREPORIMJ], 2005. „Službeni list SCG – Međunarodni ugovori”, br. 18/2005.
28. Закон o regionalnom razvoju Republike Srbije [ZORRRS], 2015. „Sl. glasnik RS”, br. 51/2009, 30/2010 i 89/2015 – dr. Zakon. www.ipacbc-bgrs.eu/projects-funded

Nada M. Raduški

BULGARIAN ETHNIC COMMUNITY IN DEMOGRAPHIC AND SOCIOECONOMIC MAP OF SERBIA

Abstract: *Based on statistical data from the last population census (2022), the paper looks at the development and ethno-demographic characteristics of members of the Bulgarian nationality in Serbia. By comparing the results of successive state censuses (1948-2022), the demographic dynamics and depopulation trends were analyzed, as well as the basic tendencies in the spatial distribution and ethnic homogeneity of the Bulgarian national minority in the border areas of Serbia, which gives special importance to the political and minority issue. On the basis of relevant indicators, the economic underdevelopment of southeastern Serbia, where members of the Bulgarian nationality are predominantly settled, the necessity of faster economic development and greater investment in that region, which would contribute to reducing emigration, the unemployment rate, regional differences, as well as improving socio-the economic position of the Bulgarian national minority, but also to better bilateral cooperation between Serbia and Bulgaria. The integration of members of national minorities into all spheres of society has become a crucial political goal, and in this context, the position, perspectives and respect for the rights of members of the Bulgarian minority in Serbia have a great impact on regional cooperation and Serbian-Bulgarian interstate relations. In terms of depopulation trends, pronounced aging process and negative tendencies in migration movements, the members of the Bulgarian national minority share the fate of the majority people in Serbia. On the other hand, Bulgarians are one of the best integrated ethnic communities, they enjoy the right to official use of their language and script, the right to education and information in their native language, the right to preserve ethno-cultural peculiarities and more, with additional*

efforts by Serbia to improve the economic development of southeastern municipalities. in which Bulgarians are predominantly settled.

Key words: *Bulgarian ethnic community, ethnodemographic development, census, spatial distribution, socioeconomic position, Serbia.*